

УДК: 330.837:330.322.004.14(477.7)

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Лайко О.І., Чехович З.В.

У статті надано визначення чинників інституціонального забезпечення ефективного використання наявного інвестиційного потенціалу територій, на прикладі регіонів Українського Причорномор'я. Запропоновано методичний підхід до визначення ресурсної складової інвестиційного потенціалу території на основі використання офіційних статистичних даних. Визначені стратегічні напрями вдосконалення інституціонального забезпечення, на прикладі регіонів Українського Причорномор'я, і запропоновано концептуальну схему реалізації механізмів вдосконалення інституціонального забезпечення інвестування на регіональному рівні і прямого та непрямого стимулювання ефективного використання інвестиційного потенціалу.

Вступ. В сучасних кризових умовах для економічної системи України активізація інвестиційної діяльності є чи не єдиним шляхом і способом фінансового живлення процесу соціально-економічного розвитку. Дефіцит інвестиційних фінансових вливань в економіку країни та її регіонів викликає потребу в застосуванні спеціальних інструментів та механізмів для активізації капіталовкладень і стимулювання відтворення капіталу. При цьому чинники інституціонального забезпечення є визначальними для залучення нових капіталів, оскільки являють собою фактор внутрішнього змісту та навколишнього оточення для інвесторів та інших учасників і об'єктів інвестування. Питання формування сприятливого інвестиційного або ділового клімату вбачається нам одним з ключових і полягає в створенні інституціонального оточення з високим ступенем комфортності умов ведення господарської діяльності на основі створення середовища, в якому відбувається швидке та ефективно відтворення капіталу, що стимулює залучення нових інвестицій, впровадження інноваційних технологій. Основним інструментом формування сприятливого інституціонального середовища для забезпечення розвитку регіону є заходи нормативно-правового, організаційного, економічного, фінансового типу з прямим або непрямим характером впливу, дія яких має сприяти активізації соціально-економічного розвитку регіонів, а також забезпечити стійкість стимулюючого ефекту у вигляді життєздатності інвестиційних проєктів за допомогою сформованих організаційних підходів, правил, умов ефективного використання наявних ресурсів територій. Наявний інвестиційний потенціал території регіону може бути ефективно використаний лише за умови наявного сприятливого інституціонального середовища, для чого відповідні заходи мають бути вжиті під єдиним концептуальним супроводженням.

Постановка задачі. Основною метою даної статті є визначення концептуальних засад, стратегічних орієнтирів та заходів створення

сприятливого інституціонального середовища в регіонах, на прикладі Українського Причорномор'я в контексті максимально можливого сприяння ефективному використанню наявного інвестиційного потенціалу території та її ресурсів. Якість інституціонального забезпечення інвестиційної діяльності є фактором стримування подальшого розвитку продуктивних сил, однак прямі та непрямі докази такого стану мають бути обґрунтовані науково в концептуальному та методичному аспектам, що надаватиме можливість розробки відповідних заходів регулювання і покращення ситуації.

Тематика інституціонального забезпечення економічного розвитку була і є актуальною, оскільки сфера економічних взаємовідносин є гуманітарною і найбільш відомі роботи вчених-інституціоналістів, таких як Т. Веблена, Дж. Коммонса [1], Р.Коуза, Д.Норта [2], Ф. Фукуями, розкривають сутність впливу нормативно-правових, неформальних, гуманітарних, соціо-психологічних факторів на економічний розвиток на макро-, мезо- і мікрорівнях. Результати досліджень питань інституціонального забезпечення регіонального економічного розвитку розкриваються в роботах таких науковців Львівської школи Державної установи «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України» як С.Л. Шульц [3], С.Й. Вовканич [4], М.В. Максимчук [5] (в аспекті визначення ефективності регіональної політики та інституційного забезпечення її реалізації в умовах децентралізації влади та обрання вектору інтеграції), В.С. Кравців (в контексті визначення методологічних основ та напрямів реформування адміністративно-територіального устрою України), І.З. Сторонянська [6] (в аспекті визначення фінансового забезпечення розвитку територіальних громад Карпатського регіону в умовах реформування місцевого самоврядування), С.О. Іщук (в аспекті визначення складових підвищення конкурентоспроможності промисловості Західного регіону в умовах вільної торгівлі між Україною і ЄС).

Незважаючи на достатньо високу ступінь дослідженості питання інституціонального забезпечення інвестиційної діяльності, майже не вирішеним залишається питання формування інституціонального середовища, сприятливого для інвестиційного розвитку економічної системи (на макро-, мезо- або мікрорівнях) на основі максимально ефективного використання наявних переваг і передумов для економічного розвитку. Стратегічні напрями, заходи і орієнтири для формування сприятливого інституціонального середовища здатного стимулювати використання наявної ресурсної складової регіону в інвестиційному процесі мають бути визначені на основі оцінки інвестиційних спроможностей території, її можливостей щодо внутрішнього забезпечення процесу капіталовкладень і щодо залучення зовнішніх ресурсів. Для виконання стратегічних завдань інвестиційного розвитку регіону формуватиметься перелік відповідних заходів і, можливо, механізмів та інструментів, які базуватимуться на використанні локальних переваг і передумов.

Результати. Активне використання наявних ресурсів та економічних благ в процесі суспільного виробництва є можливим завдяки розвитку господарської діяльності на основі здійснення інвестицій у вигляді нових капіталовкладень або у вигляді реінвестування фінансових результатів діяльності минулих періодів. Інвестиції та інвестиційний потенціал відіграють ключову роль в забезпеченні економічного розвитку і в процесі забезпечення ефективного використання наявних ресурсів, оскільки забезпечуються

передумови для активізації господарської діяльності. В сучасних кризових умовах розвитку і в аспекті низької економічної активності в регіонах Українського Причорномор'я, фактор інвестиційного впливу є одним з головних, оскільки тільки інвестиції в розвиток нових виробництв та інших видів економічної діяльності є стимулом для активізації використання наявних ресурсів території.

Тому за рівнем інвестиційної активності можна судити про ефективність використання й інших складових інтегрального ресурсного потенціалу Українського Причорномор'я. З ресурсної точки зору, інвестиційний потенціал визначається як сукупна спроможність суспільства здійснювати довгострокові вкладення накопиченого капіталу в розвиток економіки країни [7]. У межах держави – це валові заощадження у ВВП, створеному за рік, з відрахуванням поточного і особистого споживання. Інакше кажучи ресурсний інвестиційний потенціал країни, регіону, території можна прирівняти до показника валових заощаджень і обчислити за формулою:

$$\text{Інвестиційний ресурсний потенціал регіону} = \text{ВРП} - \text{ПС}, \quad (1)$$

де ВРП – валовий регіональний продукт;

ПС – поточне кінцеве споживання в регіоні (державне і особисте).

Для відокремлення накопиченого та створеного в звітному періоді фінансово-матеріального ресурсу для подальшого розвитку, а також з метою структуризації інвестиційного потенціалу необхідно виділити його два компоненти: поточний інвестиційний потенціал і накопичений інвестиційний потенціал. Поточний інвестиційний потенціал – створені або здобуті ресурси за мінімальний доцільний для аналізу проміжок часу, зазвичай за рік господарської діяльності, та оцінювані на підставі звітності інвестуючого суб'єкта.

Накопичений інвестиційний потенціал – сукупність ресурсів, створених і здобутих за попередній період господарської діяльності, але не використаних до моменту оцінки інвестиційного потенціалу.

Вважається і підтверджується практикою той факт, що найбільшу віддачу приносить саме накопичений інвестиційний потенціал, оскільки інвестування поточного року мають бути надзвичайно великими аби покрити необхідність в придбанні матеріальних та інших засобів для реалізації запланованого проекту.

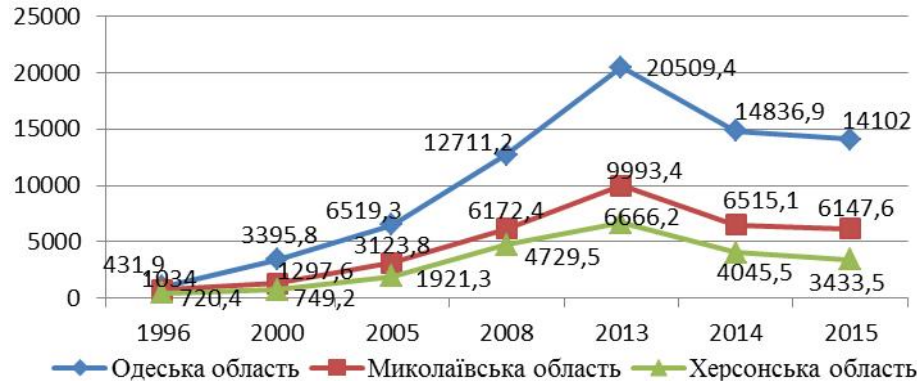

Рис. 1. Ресурсний поточний інвестиційний потенціал

* - укладено за даними Головних управлінь статистики в Миколаївській, Одеській та Херсонській областях [8, 9, 10]

Згідно до пропонованого нами методу розрахунку ресурсної складової інвестиційного потенціалу на регіональному рівні наведемо оцінку обсягів та динаміку даного показника за регіонами Українського Причорномор'я (Миколаївська, Одеська та Херсонська області - рис. 1.).

Динаміка наведених показників свідчить, що хоча ресурсна складова інвестиційного потенціалу всіх регіонів Українського Причорномор'я і зростає, однак реальна цінність такого зростання нівелюється високим рівнем інфляції.

Важливим також є визначення ефективності використання поточного інвестиційного потенціалу території регіонів Українського Причорномор'я, яка визначатиметься як співвідношення здійснених капітальних інвестицій та ресурсного поточного інвестиційного потенціалу (рис. 2).

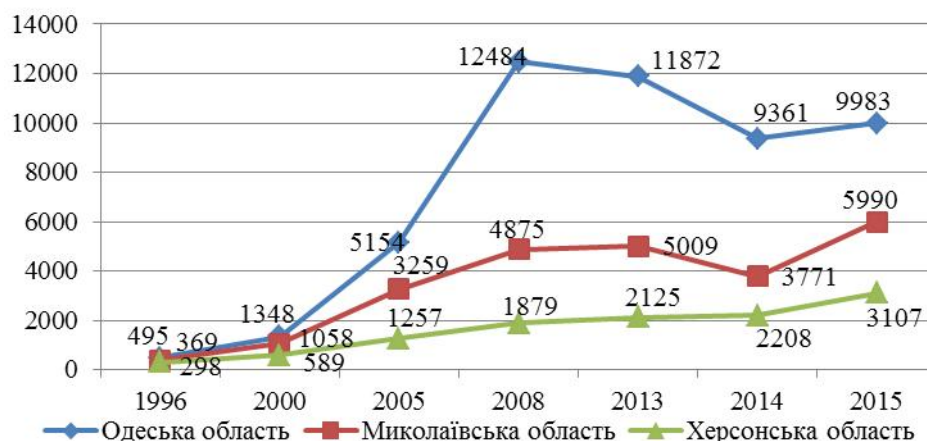

Рис.2 Інвестиції в основний капітал, млн. грн*

* - укладено за даними Головних управлінь статистики в Миколаївській, Одеській та Херсонській областях [8, 9, 10]

Середній відсоток ефективності використання поточного інвестиційного потенціалу в регіонах Українського Причорномор'я є достатньо високим і складає: в Одеській області - 65,2%, в Миколаївській – 74,5% та в Херсонській - 61,4%. Ефективність використання поточного інвестиційного потенціалу в усіх регіонах Українського Причорномор'я є відносно високою і за значенням свого показника наближається, в деякі роки, до відмітки 90%, однак, з огляду на відносну сталість структури джерел фінансування інвестиційної діяльності, а саме - превалювання власних коштів суб'єктів господарювання в якості головного джерела забезпечення капіталовкладень, відсутньою є диверсифікація інвестиційного процесу та його розвиток. Частка інвестиційних накопичень у валовому регіональному продукті регіонів Українського Причорномор'я останнім часом знижується і складає близько 15%. Значення даного показника є меншим 20% вже з 2014 року, а критичним для нормального розвитку і простого нерозширеного відтворення вважається рівень менший ніж 25% від регіонального ВВП. Не відбувається суттєвих якісних зрушень, регіональний інвестиційний ринок є фактично закритим для зовнішніх інвесторів через його непривабливість і фінансові ресурси для використання

значущих ресурсних складових інтегрального економічного потенціалу регіонів не надходять.

Величина інвестиційної складової, її питома вага у валовому національному продукті України, її динаміка не сильно відрізняються від тенденцій, виявлених в регіонах Українського Причорномор'я. Існує негативна тенденція скорочення інвестиційної складової у ВВП та повне використання внутрішніх резервів і можливостей, які забезпечуються при існуючих підходах та технологіях виробництва в країні, відсутніми є реальні зрушення в підходах щодо організації інвестиційного процесу і залучення нових інвесторів, що гальмує економічний розвиток та суперечить стремлінням ефективного використання наявного ресурсного потенціалу в фінансовому та матеріальному аспектах.

Динамізм інвестиційних ресурсів безпосередньо зумовлює змінний характер інвестиційного потенціалу. Завдання полягає у виявленні всіх можливостей ефективного використання інвестиційних ресурсів. У цілому обсяг інвестиційних ресурсів держави залежить від ВВП, його внутрішньої структури і динаміки. Ці показники є вирішальними для формування інвестиційного потенціалу країни.

Однак в сучасних умовах, коли більша частка ВВП як в Україні, так і в регіонах Українського Причорномор'я, спрямовується на споживання, показники ефективності використання потенціалу близькі до 90-100% не є гарантіями успішності, навпаки це свідчить про вичерпаність існуючих фінансових джерел інвестування та про відсутність стратегічних орієнтирів щодо диверсифікації фінансового забезпечення інвестиційного процесу.

В класичній ситуації інвестиційний потенціал країни та регіонів залежить переважно від стану валових заощаджень. Значна частина коштів підприємств різними шляхами відтягається з виробничої сфери і спрямовується на поточне приватне споживання, накопичується на рахунках населення. Це дає підстави зробити висновок, що інвестиційний потенціал країни та регіонів Українського Причорномор'я майже вичерпаний в нинішньому вигляді і при нинішній структурі, якщо мова йде про розширене відтворення економічної системи, і підтримує подальше існування національної системи господарювання в існуючому вигляді без суттєвих якісних змін і з фіксованою структурою. Для забезпечення розширеного відтворення і досягнення ефекту економічного зростання потрібним є перегляд стратегічних інтересів подальшого економічного розвитку Українського Причорномор'я, складання відповідних програм покращення соціально-економічного стану за рахунок вдосконалення інституціонального забезпечення.

Інституціональне середовище необхідно досліджувати в комплексному вимірі за такими складовими як формальна та неформальна, а також в розрізі економічного, соціального та бюджетного аспектів ефективності, оскільки окрім нормативно-правового середовища та порядку роботи офіційних інститутів, що визначають стан забезпечення економічного розвитку регіонів та територіальних громад, потужний вплив мають неформальні фактори та інституціональне середовище у вигляді суспільних норм та взаємовідносин членів територіальних громад. Результати попередніх досліджень [11] свідчать про наявність ініціативи з боку населення та суб'єктів господарювання щодо забезпечення соціально-економічного розвитку територій та інфраструктури,

формування сприятливого бізнес-середовища та підвищення рівня добробуту. Так, на територіях деяких об'єднаних громад Українського Причорномор'я сформовані фонди добровільної допомоги і сприяння соціальному захисту населення за рахунок внесків суб'єктів господарювання, які провадять діяльність на території громад, представниками бізнесу провадяться заходи щодо залучення капіталу та підвищення інвестиційної привабливості територій, однак систематизацію і комплексне представлення інституціонального забезпечення економічного розвитку територій не сформовано, тому необхідними є розробка концептуальних і методологічних засад формування інституціонального середовища, методичних основ оцінки його стану та визначення шляхів і прикладних механізмів формування сприятливого інституціонального середовища розвитку регіонів в аспекті багаторівневої інтеграції та в контексті забезпечення життєздатності господарських систем та інвестиційних проектів.

Структуру і якість інституціонального забезпечення необхідно визначати комплексно, тому в основу методичного підходу до оцінки сприятливості та якості інституціонального забезпечення має бути покладено концепцію збалансованості розвитку території в економічному, соціальному та бюджетному вимірах, а також пропонується формалізувати якісні складові сприятливості інституціонального забезпечення і визначити якість інституціонального середовища в сфері господарювання на рівні територіальних громад Українського Причорномор'я. Методичний підхід до оцінки сприятливості інституціонального середовища територій має базуватись на репрезентативній кількості актуальних показників і стати складовою методології та методики зі стратегування соціально-економічного розвитку територій базового рівня з врахуванням різнорівневого інтеграційного аспекту.

Інтеграційні процеси відбуваються та зазнають особливої активізації в процесі добровільного об'єднання територіальних громад, однак виникає необхідність формування сприятливого інституціонального середовища, здатного забезпечити умови ефективного включення в господарські зв'язки і створення передумов для тривалого життєздатного розвитку на засадах компліментарного включення територій в процес економічного обміну. Питання формування сприятливого інвестиційного або ділового клімату вбачається нам одним з ключових і полягає в створенні інституціонального оточення з високим ступенем комфортності умов ведення господарської діяльності на основі створення середовища, в якому відбувається швидко та ефективно відтворення капіталу, що стимулює залучення нових інвестицій, впровадження інноваційних технологій. Основним інструментом формування сприятливого інституціонального середовища для забезпечення розвитку регіону є заходи нормативно-правового, організаційного, економічного, фінансового типу з прямим або непрямим характером впливу, дія яких має сприяти активізації соціально-економічного розвитку регіонів, а також забезпечити стійкість стимулюючого ефекту у вигляді життєздатності інвестиційних проектів за допомогою сформованих організаційних підходів, правил, умов ефективного використання наявних ресурсів територій. Прикладні механізми формування сприятливого інституціонального середовища економічного розвитку регіонів включають в себе набір заходів, сполучення і порядок використання яких визначаються на основі проведення стратегування розвитку територіальних громад.

Для формування ефективного інституціонального середовища в інвестиційній сфері нами пропонується комплексне поєднання економічних та неекономічних механізмів і заходів регулювання інвестиційної діяльності на регіональному рівні.

Заходи економічного характеру сприятимуть відносно швидкому залученню капіталовкладень та інвесторів на території базового рівня та регіонів, а неекономічні організаційні регулятори сприятимуть формуванню позитивного ділового іміджу, або навіть інвестиційного бренду даних територій. Підвищення ступеню комфортності роботи інвестора на певній території є потужним психологічно-поведінковим фактором, здатним утримувати капітали в економіці регіону і справляти позитивний вплив на процес прийняття інвестиційних рішень власниками капіталу на користь економіки даної території. Здатність території залишатись інвестиційно-привабливою, навіть без наявних прямих та непрямих економічних стимулів, і є уособленням принципу життєздатності регуляторного механізму по встановленню сприятливого інституціонального середовища для інвестиційного розвитку економіки регіону.

Стратегічні напрямки реалізації основної концептуальної ідеї регулювання інституціонального забезпечення інвестиційної діяльності в регіоні, а саме - активізації капіталовкладень в соціально-економічний розвиток території на засадах збалансованості та життєздатності, визначаються переліком основних завдань і проблем, які виникають в регіонах, на прикладі Українського Причорномор'я, а також обґрунтовуються ефективною структурою інституціонального середовища, яка є необхідною для досягнення соціально-економічного зростання.

Згідно до запропонованої концептуальної схеми, реалізація механізмів прямого та непрямого стимулювання інвестиційної діяльності має відбуватись за допомогою заходів економічного регулювання, податкового впливу, в сфері політики дозвільної системи тощо. Для їхньої повноцінної реалізації потрібною є наявність відповідних повноважень у самих регіонів або територіальних громад, як це практикується в країнах ЄС. В якості непрямих державних економічних регуляторів нами пропонується використовувати податки і збори, особливо ті, стосовно яких територіальна громада має відповідні повноваження щодо управління базою оподаткування, ставками і порядками адміністрування. В цьому аспекті в якості інструмента регулювання інвестиційної активності можуть виступати єдиний податок на доходи підприємців, фіксований сільськогосподарський податок, податок на доходи фізичних осіб, акцизний, екологічний та інші податки. Також непрямим заходом впливу може бути інструмент державного інвестування в якості гаранта та ініціатора приватних капіталовкладень, а також з цією метою можуть використовуватись регіональні угоди.

Серед організаційних заходів неекономічного впливу варто виділити інструменти інституціональної співпраці з інвесторами, створення законодавчого обґрунтування та забезпечення ефективного функціонування ініціативних фондів розвитку територій, сформованих суб'єктами господарювання, які ведуть діяльність на території громад. Інституціоналізація інструменту державної участі в капіталі інвестиційних проектів зробить можливою імплементацію схеми державно-приватного партнерства, яка передбачає отримання суб'єктом господарювання початкової підтримки, задля

реалізації інвестиційного проекту, з подальшим відрахуванням частини прибутку на забезпечення розвитку територіальної громади.

Висновки. Інституціональне забезпечення для активізації соціально-економічного розвитку територій, включає в себе як загальні концептуально-теоретичні складові, так і конкретні заходи стимулювання капіталовкладень, реалізації інноваційних проектів, імплементації кращих європейських практик провадження інвестиційної діяльності, використання державних ресурсів для ініціації приватних капіталовкладень, розробки методичних рекомендацій по проведенню стратегування розвитку територій, закріплення статусу суб'єкта економічних відносин за регіонами та територіями базового рівня, що дозволить їм формувати власний діловий імідж та бренд території на інституціонально-закріплених засадах.

Формування сприятливого інституціонального середовища повинно відбуватись на основі комплексного поєднання заходів швидкого прямого та непрямого впливу з інструментами організаційного забезпечення і формування ділового іміджу. При цьому податкові стимулятори, як одні з найбільш потужних і дієвих в прямому економічному відношенні, інші прямі та непрямі економічні стимулятори створюють економічно вигідні умови для забезпечення активізації капіталовкладень, а організаційно-інституціональні - формують системи норм і правил, утворюють нематеріальну основу для формування позитивного іміджу територій, якими можуть вважатись території проживання громад в аспекті їхньої участі в інтеграційних процесах на базовому рівні, на рівні формування об'єднаних громад, на рівні регіонів, міжрегіональних утворень, на національному та глобальному рівні.

Прикладні механізми та заходи забезпечення сприятливого інституціонального середовища соціально-економічного розвитку на рівні територіальних громад передбачається практично реалізувати на прикладі регіонів та об'єднаних територіальних громад, оскільки діючим законодавством для них надаються необхідні повноваження економічного і організаційного характеру.

Література

1. Commons J.R. Institutional Economics / J.R. Commons // American Economic Review. 1931. Vol. 21. P. 651.
2. Норт Д. С. Институты и экономический рост: историческое введение / Д.С. Норт // THESIS. 1993. Т. 1. Вип. 2. С. 69–91.
3. Шульц С. Л. Економічний простір України: формування, структурювання та управління: [монографія] / Світлана Шульц. – Львів: ІРД НАН України, 2010. – С. 340.
4. Вовканич С. Й. Нетрадиційні технології удосконалення суспільних структур: препринт наукової записки. / С.Й. Вовканич– Львів: ІРДНАН України, 2013. – 76 с.
5. Максимчук М. В. Інституціалізація розвитку економіки регіонів України: теорія і практика: монографія / М. В. Максимчук; ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України». – Львів, 2016. – 394 с.
6. І.З. Сторонянська Інноваційні чинники формування та використання фінансового потенціалу регіону / І. З. Сторонянська, Л. Я. Бенюк // Регіональна

економіка. - 2011. - № 3. - С. 89-97. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2011_3_11

7. Лайко О.І. Інвестиційний потенціал регіону: використання та непродуктивний відтік капіталу /О.І. Лайко. - ІПРЕЕД НАН України. - 2009. - 433с.

8. Валовий регіональний продукт. Капітальні інвестиції. [Електронний ресурс]. - Головне управління статистики в Миколаївській області. - Режим доступу: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua/>

9. Валовий регіональний продукт. Капітальні інвестиції. [Електронний ресурс]. - Головне управління статистики в Одеській області. - Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua>

10. Валовий регіональний продукт. Капітальні інвестиції. [Електронний ресурс]. - Головне управління статистики в Одеській області. - Режим доступу: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua/ekonomichna-statistika/1751-2-5-natsionalni-rakhunki/1507-valovij-regionalnij-produkt-2004-2011rr.html>

11. Лайко О.І. Трансформація концепції дослідження інвестиційних процесів /О.І. Лайко// Вісник соціально-економічних досліджень: Зб. наук. праць. – Одеса, 2013. - Вип. 1(46). – С. 220-229

Abstract

The determining of factors of efficient use of the available investment potential of territorial areas is given in the article on example of Ukrainian Black Sea regions. The methodical approach to determining of resource component of the investment potential of the territory on the basis of official statistics is proposed. The testing of the proposed methodic allowed to identify and to describe the features of formation and use of investment potential in the Ukrainian Black Sea regions and to identify the poor quality of institutional support for investment activity in the region. The strategic directions of improvement of institutional support, on the example of Ukrainian Black Sea regions are outlined, and it's proposed the conceptual scheme of implementation of mechanisms for the ensuring of institutional support for the investments at the regional level and the direct and indirect stimulation measures of efficient use of investment potential are generated and proposed.